časopis pro MODERNÍ FILOLOGII

2

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ
AKADEMIE VĚD ČR

2004
roč. 86

ISSN 0862-8459

ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGII 2/2004

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR
118 51 Praha 1, Letenská 4, tel. 257 533 782

http://www.ujc.cas.cz/casopisy/modfil.htm

Hlavní redaktorka Alena Šimečková
Zástupkyně hlavní redaktorky Lucie Jílková, Kamila Karhanová

Redakční kruh
Hildegard Boková, Petr Čermák, Světla Čmejrková, Josef Hladký, Jan Holeš, Aleš Klégr, Iva Nebeská, Jiří Nekvapil, Jaroslav Peprník, Jaromír Povejšil, Jaromír Tláskal, Vladimír Uhlíř, Ludmila Uhlířová, Václav Vlasák, Jaromír Zeman

Výkonná redaktorka Lenka Vodrážková-Pokorná

OBSAH

Giorgio Cadorini: Furlanština a její typ 65
Eva Klímová: Poznámky k funkci diateze v italštině a angličtině na rovině FVP 79

Rozhledy

Eva Pelánová: K syntaktické výstavbě projevů Adolfa Hitlera 94

Recenze

Báez San José, V., Desde el Hablar a la Lengua. Prolegómenos a una teoría de la sintaxis y la semántica textual y oracional (J. Čermák) 105
Fouzia Benzakour – Driss Gaadi – Ambroise Queffélec, Le français au Maroc (J. Kadlec) 107
Jan Holeš, Francouzská sémantika (T. Typovský) 111
Renata Povolná, Spatial and Temporal Adverbials in English Authentic Face-to-Face Conversation. (Příslovečná určení místa a času v autentické spontánní konverzaci) (O. Dontcheva-Navratilova) 112
Alena Šimečková, Untersuchungen zum "trennbaren" Verb im Deutschen II. (R. Benešová) 115
Jazykovědná rusistika na počátku nového tisíciletí (A. Brandner) 117

Zprávy

Kolik variace snese spisovná němčina? Zasedání Institutu německého jazyka v Mannheimu 9. – 11. 3. 2004 (V. Dovalil) 120

Kronika

K osmdesátinám profesora Jiřího Jiráčka (S. Žaža) 127

FURLANŠTINA A JEJÍ TYP

Giorgio Cadorini (Praha)

I.i. Úkolem tohoto příspěvku – původně přednášky pro Pražský lingvistický kroužek 10. listopadu 2003 – je popsat typologické rysy furlanštiny (východní rétorománštiny) prostřednictvím Skaličkovy teorie (srov. např. Skalička 1951; Skalička – Sgall 1994; Sgall 1995). Ve furlanštině, jako ve všech románských jazycích, převládá typ izolační.

V následujících příkladech budeme furlanštinu srovnávat s francouzštinou (výrazně izolační, srov. Skalička 1951, 14–27), s latinou (převážně flektivní, srov. Skalička 1951, 11) a s rumunštinou (kde se převažující izolační typ neprojevuje vždy ve stejných složkách systému, v jakých jej nacházíme u ostatních románských jazyků, srov. Skalička 1968, 8).

Tyto tři románské jazyky jsou zvlášť vhodné k vzájemnému morfologickému srovnávání také kvůli tomu, že u všech se často vyskytují koncovky s nulovou fonologickou podobou pro označování téhož morfému (na rozdíl od italštiny, španělštiny, sardštiny aj., kde pro tytéž morfémy nacházíme samohláskovou koncovku, srov. Cadorini 2004b, §IV.i). Tím fonetická a grafická podoba morfologických prvků (Jan Šabršula by souhrnně řekl „*podoba signifikantů*") nevytváří zavádějící vedlejší rozdíly, jako by tomu naopak bylo při srovnávání furlanštiny např. se sousední italštinou.

1 fran.: *Il a un champ sur une colline.* 'Má pole na kopci.'
1 furl.: *Al à un cjamp suntune culine.*
1 rum.: *A un câmp pe o colină.*
1 lat.: *Agrum in summo colle habet.*

2a fran.: *Le champ de Pierre il est sur la colline là-bas.* 'Petrovo pole je na tamtom kopci.'
2a furl.: *Il cjamp di Pieri al è su la culine là jù.*
2b furl.: *Il cjamp di Pieri al è su par la culine aculì.*
2b rum.: *Câmpul lui Petru e pe culina de acolo.*
2 lat.: *Petri ager in hoc colle summo est.*

3 fran.: *Il a vendu un champ.* 'Prodal pole.'
3 furl.: *Al à vendût un cjamp.*
3 rum.: *A vândut un câmp.*
3 lat.: *Agrum vendidit.*

SGALL, P. (1967): Typology and the development of the Indo-European Languages. In: Actes du dixième congrès international des linguistes 3. Bucarest, s. 505–511.
SGALL, P. (1995): Prague School Typology. In: M. Shibatani, T. Bynon (ed.): Approaches to Language Typology. Oxford, s. 49–84.
SKALIČKA, V. (1951): Typ češtiny. Praha.
SKALIČKA, V. (1968): Zum Problem des Donausprachbundes. Uralaltaische Jahrbücher 40, s. 1–9.
SKALIČKA, V., SGALL, P. (1994): Praguian Typology of Languages. In: Ph. Luelsdorff (ed.): The Prague School of Structural and Functional Linguistics. Amsterdam/Philadelphia, s. 333–357.
UHLÍŘ, V. (1966): Réflexions sur le type de l'ancien français. Romanistica Pragensia 4, s. 99–107.
UHLÍŘ, V. (1969): Les traits isolants dans le lexique français. Romanistica Pragensia 6, s. 145–153.
UHLÍŘ, V. (1988): La flexion interne en français. Causes et conséquences. Romanistica Pragensia 16, s. 123–127.
VICARIO, F. (1997): I verbi analitici in friulano. Milano.
YAMAMOTO, S. (1994): Intorno al clitico si passivante/impersonale in friulano. In: S. Schiavi Fachin (ed.): Il Friuli: lingue, culture, glottodidattica. Studi in onore di Nereo Perini. *Vol. 2.* Reana del Rojale (Udine), s. 143–156.
ZIMA, J. (1961): Expresivita slova v současné češtině. Praha.

LE FRIOULAN ET SON TYPE LINGUISTIQUE

On a appliqué la théorie de la typologie linguistique de Vladimír Skalička au frioulan (le ladin oriental). Comme il est pour les autres langues romanes aussi, le type isolant l'emporte sur les autres types linguistiques. Le frioulan a même développé chez des mots fonctionnels l'abilité d'exprimer certaines relations syntaxiques. On y trouve soit les traits flectionnels typiques pour la plupart de langues romanes soit des caractères agglutinants en mesure bien plus considérable que chez les langues sœurs. En effet l'agglutination est présente dans des formes verbales et dans l'emploi de certains suffixes dérivationnels. A partir des matériaux frioulans, on peut formuler l'hypothèse de travail que l'emploi de l'écriture conditionne l'aspect superficiel de la langue ainsi qu'il peut déterminer la mesure dans laquelle les moyens des divers types linguistiques sont employés.

POZNÁMKY K FUNKCI DIATEZE V ITALŠTINĚ A ANGLIČTINĚ NA ROVINĚ FVP

Eva Klímová (Opava)

1. Úvodem

Gramatické kategorie slovesa se z hlediska funkční větné perspektivy (FVP) realizují v rámci jednotlivých komunikativních jednotek, vydělitelných ve výpovědi chápané jako komunikativní pole.[1] Promítají se tak do sdělné hodnoty verba finita (VF)[2] i do jeho stupně komunikativní dynamičnosti (KD).[3] Kategorie osoby a čísla vyjádřená personálně-numerálními exponenty (PNE) verba finita je součástí komunikativní jednotky vlastního tématu, eventuálně samotným tématem. Kategorie času a způsobu vyjádřená temporálně-modálními exponenty (TME) verba finita je centrální složkou komunikativní jednotky vlastního tranzitu. V tomto příspěvku se pokusíme posoudit, zda a jak se z hlediska FVP uplatní kategorie slovesného rodu, tj. kategorie diateze.[4]

Kategorie diateze se na rozdíl od ostatních gramatických kategorií slovesa nerealizuje jako komunikativní jednotka.[5] Při vymezování funkce kategorie diateze v námi srovnávaných jazycích se opíráme o teorii i terminologii, která se uplatňuje i v české syntaxi.[6] Při naší analýze se uplatní především pojmy „*agens*" (personální původce děje) a „*deagentizace*" a pojmy „*kauzátor*" (nepersonální původce děje) a „*dekauzativizace*". Deagentizací se má na mysli proces, při němž je agens odsunut z pozice gramatického subjektu, dekauzativizací se má na mysli proces, při němž

---

[1] Pojem „*komunikativní jednotka*" používáme podle A. Svobody 1989, s. 24.

[2] *Sdělnou hodnotou* označujeme schopnost VF participovat na jednotlivých komunikativních jednotkách výpovědi. Sdělnou hodnotu VF je třeba zřetelně odlišovat od stupně komunikativní dynamičnosti.

[3] „*By the degree of CD carried by a sentence element we understand the extent to which the sentence element contributes to the development of the communication, to which, as it were, it 'pushes' the communication forward. The elements carrying the lowest degree of CD constitute the* ***theme****, those carrying the highest degrees, the* ***rheme***" (Firbas 1966, s. 240).

[4] Vedle pojmů „*aktivum*" a „*pasivum*" budeme používat i pojem „*diateze*". Mluvíme-li o aktivu a pasivu, pohybujeme se na pomezí morfologie a syntaxe. Pojmem „*diateze*" se však dostaneme na pomezí syntaxe a sémantiky, což nám umožní přecházet od roviny formální syntaxe k rovině sémantické a odtud do roviny funkční větné perspektivy.

[5] „*Kategorie diateze nepředstavuje podle našeho názoru jednotku aktuálního členění, ale uplatňuje se v oblasti organizace a usouvztažnění jednotek, tedy jako jeden z faktorů aktuálního členění*" (Svoboda 1989, s. 69).

[6] Grepl, Karlík 1998, s. 132.

FIRBAS, J. (1979): A functional view of 'ordo naturalis'. BSE, č. 13, s. 29–59.
FIRBAS, J. (1992): Functional sentence perspective in written and spoken communication. Cambridge.
GRAFFI, G. (1994): Sintassi. Mulino, Bologna.
GREPL, M., KARLÍK, P. (1998): Skladba češtiny. Olomouc.
KLÍMOVÁ, E. (2002): Dislocazione a sinistra – descrizione formale e funzionale. SPFFBU, L 23, s. 71–79.
LONZI, L. (1974): L'articolazione presupposizione-asserzione e l'ordine V-S in italiano. In: SLI, Fenomeni morfologici e sintattici nell'italiano contemporaneo. Roma, s. 197–215.
SORNICOLA, R. (1983): Un metodo di analisi della struttura informativa e sue applicazioni all'italiano. 1985. In: SLI, Atti del 17 Congresso Internazionale della Società di Linguistica Italiana, s. 3–18.
SORNICOLA, R., SVOBODA, A. (red.) (1991): Il campo di tensione. Liguori, Napoli.
SVOBODA, A. (1989): Kapitoly z funkční syntaxe. Praha.

NOTE SULLA FUNZIONE DELLA DIATESI IN ITALIANO E IN INGLESE A LIVELLO DELLA PROSPETTIVA FUNZIONALE DELL'ENUNCIATO (PFE)

In quest'articolo, abbiamo intenzione di mettere a confronto la funzione della diatesi passiva in italiano ed in inglese, dal punto di vista della prospettiva funzionale dell'enunciato (PFE). Rispetto alla funzione di tutte le altre categorie grammaticali del verbo, che operano nell'ambito delle unità comunicative di tema e di transizione propria, quella della diatesi è ben diversa: funge da strumento per i cambiamenti sintattici nella frase, il cui risultato sono i processi in cui l'agente o il causatore dell'azione vengono rimossi dalla posizione del soggetto sintattico. Viene costatato che l'uso della diatesi passiva è più frequente nella lingua inglese dato che questa proponendo un ordine dei costituenti grammaticalizzato, adopera il passivo composto per cambiare la struttura informativa dell'enunciato con lo scopo di rematizzare il verbo o l'agente. Nella lingua italiana, invece, essendo questa caratterizzata da una notevole libertà nell'ordine dei costituenti, la diatesi passiva viene adoperata soprattutto per generalizzare l'agente.

ZE STUDENTSKÝCH PRACÍ

K SYNTAKTICKÉ VÝSTAVBĚ PROJEVŮ ADOLFA HITLERA

Eva Pelánová (Praha)

Předmětem zkoumání jazyka Třetí říše bývá nejčastěji slovní zásoba.[1] Je zřejmé, že každý politický režim má vlastní, charakteristický slovník. Při jeho zkoumání je nutné mít na paměti, že tento slovník nemusí být – a většinou není – původní, nýbrž opírá se o slovník předchozích (významných) sociálně-politických hnutí. V případě slovníku Třetí říše tento fakt velmi přesvědčivě dokládá P. von Polenz (1978).[2]

Abychom mohli správně a v plné šíři posoudit charakter slovníku, resp. jazyka nějakého politického režimu, musíme jazykové jevy posuzovat v jejich kontextu. Jazyk určitého období totiž charakterizují nejen prvky nápadné či nové, ale také zacházení s prvky tvořícími základní systémovou výbavu daného jazyka. Prvky nové nebo nově působící se vyskytují především v rovině lexikální, rovina syntaktická naopak moc prostoru pro inovaci neposkytuje a pracuje s převážně konstantním vybavením.

Právě zkoumání užití konstantní lexikální a syntaktické výbavy je nedílnou součástí analýzy jazyka určitého období. Daleko zrůdnější než užívání určitých (nových) příznakových výrazů je zpravidla méně nápadné zneužívání slov obvyklých a obecně známých: Polenz upozorňuje na užívání slova *human* v Goebbelsových projevech. V rovině syntaktické, na niž se tento příspěvek soustřeďuje, je naším záměrem zjistit, které syntaktické konstrukce Hitler ve svých projevech přednostně užívá, a pokusit se určit, co ho ke zjevné preferenci některých syntaktických paradigmat vedlo.

Na základě sedmi projevů Adolfa Hitlera,[3] jež byly předneseny v letech 1922 až 1945, popíšeme často užívané syntaktické konstrukce. Tyto konstrukce lze považovat na jedné straně za obzvláště typické pro Hitlera jako řečníka, na straně druhé, a to nás v této práci bude zajímat především, za účinné ve vztahu ke zfanatizování masy. V následujících úvahách vycházíme z toho, že dav byl v průběhu projevů psychologicky ovládán nejen prostřednictvím opakování slov a slovních spojení, ale také programovým užíváním týchž syntaktických konstrukcí.

---

[1] Srov. bibliografii u Polenze 1978, s. 205–207.

[2] Poukazuje na vypjatý šovinismus přítomný v projevech pruských králů. Ve společnosti latentně přítomný antisemitismus byl pravidelně politicky využíván, např. Křesťansko-sociální stranou (viz tamtéž). Pro Hitlera typické agresivní obranářství a tíhnutí k teritoriu spjatému s historií národa („Blut und Boden") bylo charakteristické pro „Völkische Bewegung" dvacátých let.

[3] Jejich seznam následuje za textem.

vů (dvě hodiny i více), velké kvantum textů, které řečník pronesl, prostorovou inscenaci projevů a rekvizity (vlajky ve větru, schody na tribunu apod.). Vůbec nejzásadnější bod představuje řečníkova mimika, gestikulace (především ruce) a řečnické pauzy.

PRAMENY

1 12. 4. 1922, "Was soll das Ende sein?". In: *Reden des Führers*, E. Klöss (ed.), München 1967, s. 28–43.
2 14. 5. 1928, Rede an der NSDAP Versammlung in München. In: Hitler, *Reden, Schriften, Anordnungen*. Bärbel Dusik (ed.), München 1992, Band II, Teil 2, s. 836–847.
3 20. 5. 1928, Rede an der NSDAP Versammlung in München. Ebenda, s. 847–848.
4 11. 9. 1933, "Die deutsche Kunst als stolzeste Verteidigung des deutschen Volkes", Rede auf der Kulturtagung des Parteitages. In: *Reden des Führers*, E. Klöss (ed.), München 1967, s. 108–119.
5 30. 1. 1944, "... trotz aller Teufeleien unserer Gegner zum größten Sieg des Deutschen Reiches...". Rundfunkrede. Ebenda, s. 308–316.
6 21. 7. 1944, "...diesmal wird nun so abgerechnet, wie wir das als Nationalsozialisten gewohnt sind...". Rundfunkrede. Ebenda, s. 316–318.
7 30. 1. 1945, "Ich erwarte von jedem Deutschen, daß er jedes Opfer auf sich nimmt". Rundfunkrede. Ebenda, s. 318–324.

LITERATURA

HITLER, Adolf (1992): Reden, Schriften, Anordnungen. Hrsg. v. Bärbel Dusik, München.
KLEMPERER, Viktor (1990): LTI. Leipzig.
KLÖSS, Erhard (ed.) (1967): Reden des Führers. München.
LÖFFLER, Heinrich (1994): Germanistische Soziolinguistik. Berlin.
POLENZ, Peter von (1978): Geschichte der deutschen Sprache. Erweiterte Neubearbeitung der früheren Darstellung von Prof. Dr. Hans Sperber. Berlin.

ZUM SYNTAKTISCHEN AUFBAU VON HITLERS REDEN

Dieser Beitrag versucht, in sieben Reden Adolf Hitlers aus den Jahren 1922–1945 gewisse Tendenzen des syntaktischen Aufbaus bei der Wahl syntaktischer Paradigmata festzustellen. Die Begründung wird v. a. auf der emotionalen Ebene gesucht, und zwar in der psychologischen Manipulation des Publikums durch den Redner.

Die Vorkommenshäufigkeit der Mittel der sprachlichen Gestaltung auf syntaktischer Ebene kann einerseits als gering, andererseits als sehr häufig wiederkehrend charakterisiert werden. Die sprachliche Form ist völlig dem außersprachlichen Ziel des Redners untergeordnet. Daraus folgt ein geringes stilistisches Niveau der Texte; der Mangel an Sprachkultur beim Redner fällt auf.

Die sprachliche Gestaltung der Reden entspricht Hitlers Vorstellung vom guten Redner: das, was einen guten Redner ausmacht, sind nicht seine sprachlichen und intelektuellen Fähigkeiten, sondern die Wirkung, die seine Rede auf das Volk ausübt.